

Summary:

Kibyach A., Kibyach I. PRESERVATION OF ETHNO-CULTURAL TRADITIONS IN HUTSUL LANDS: A PLEDGE FOR STABLE DEVELOPMENT.

Urgent need in the Carpathian Region's stable development is challenged by present-day ecological-economic problems of this country. Beside development of tourism-recreation industry, ecologization of forest economy complex, enhancement of the role of natural reserves, - preservation of ethno-cultural heritage of native population is among the major factors that may help preserve unique natural complexes and provide for rational and balanced nature use in Hutsulshchyna, an ethnographic area of the Ukrainian Carpathians. Peculiarities of formation of traditional types of economy that base on ethno-ecological Hutsuls' mentality are outlined, as well as necessity of said types' rebirth and support is substantiated. Changes in Hutsuls' ethno-culture under the influence of social progress are accentuated upon.

Key words: stable development, Carpathian Convention, Hutsulshchyna, ethno-culture, ethno-social system, social progress, globalization.

Надійшла 16.03.2010р.

УДК 504.062

Зоряна ГЕРАСИМІВ

ПЕРЕДУМОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В ПРИРОДОКОРИСТУВАННІ

У статті досліджено основні етапи здійснення природоохоронної діяльності на міжнародному рівні, розглядаються передумови та основні принципи сталого розвитку в природокористуванні, участь України у міжнародному співробітництві з питань екології та запровадження сталого розвитку

Ключові слова: довкілля, охорона природи, сталий розвиток, раціональне природокористування.

Актуальність дослідження. Непродумане використання природних ресурсів, нехтування законами природи, надмірний розвиток промисловості, зростання концентрації підприємств і населення у великих містах, низький рівень екологічної свідомості людей призвели до виснаження ресурсів та погіршення якості навколишнього середовища, загострення протиріч між людиною та природою, що негативно вплинуло на стан природи та умови проживання людей. Значне антропогенне та техногенне навантаження на навколишнє середовище призвели до порушення його стійкості та наближення до межі, за якою починаються незворотні зміни.

На сьогоднішній день необхідно сформувати новий тип відносин у системі «людина - господарство – природа», повинна відбутись переоцінка цінностей та зміна споживацького відношення до природи на бережливе і господарське. Дотримання екологічних пріоритетів у використанні природних ресурсів повинно стати вище за економічну вигоду.

Проблеми погіршення стану природного середовища та виснаження природних ресурсів торкнулись усіх країн світу, тому вирішувати їх можна лише шляхом співпраці та міжнародного співробітництва країн в галузі охорони природи, розробки світової концепції сталого розвитку.

Метою даної публікації є аналіз основних етапів здійснення природоохоронної діяльності, які заклали основу стратегії сталого розвитку, розгляд основних принципів сталого розвитку в природокористуванні та участь України у міжнародному співробітництві в галузі охорони природи та запровадження основ сталого розвитку на державному рівні.

Аналіз публікацій. Сталий розвиток території є предметом дослідження багатьох вчених: Горленко І. А., Руденко Л. Г., Малюк С. Н. розглядають принципи та механізм реалізації концепції сталого (збалансованого) розвитку в Україні [2], Данилишин Б. М., Шостак Л. Б. вивчають стійкий розвиток в системі природно-ресурсних обмежень [3], Барановський В. А. розглядає реалізацію принципів сталого розвитку в екологічній сфері [1], Вольвач Ф. В., Дробноход М. І., Дюканов В. Г. досліджують ідеї і засади стійкого розвитку та шляхи їх втілення у різних країнах, в тому числі і в Україні [4].

Виклад основного матеріалу. Глобальні зміни в природі, різке погіршення екологічного стану, зменшення світових запасів багатьох видів природних ресурсів привернули увагу науковців до проблем забезпечення нормального середовища життєдіяльності населення, збереження природи, її відновлення для теперішнього і майбутніх поколінь, тобто до проблем сталого розвитку в природокористуванні.

Крім терміну «сталий розвиток» часто вважають терміни «збалансований розвиток», «підтримуваний розвиток», «узгоджений розвиток», «гармонійний розвиток».

Різні автори по-різному трактують зміст поняття «sustainable development». Зокрема, Горленко І. А., Руденко Л. Г., Малюк С. Н. під збалансованим розвитком території розуміють «процес

відтворення економічно, соціально та екологічно виважених пропорцій, що відображають ієрархічно та територіально впорядковану систему суспільно-природних відносин» [2].

Данилишин Б. М. розглядає сталий розвиток як «систему відносин суспільного виробництва, при якій досягається оптимальне співвідношення між економічним ростом, нормалізацією якісного стану природного середовища, ростом матеріальних і духовних потреб населення» [3].

Барановський В. А. визначає сталий (збалансований) розвиток через «антропоцентричний варіант забезпечення життєвих потреб суспільства, екологічну безпеку населення та гарантоване збереження біосфери у збалансованому стані і споживання природних ресурсів без перевищення межі їх самовідновлення» [1].

В Україні визначення сталого розвитку на державному рівні зафіксовано в проекті концепції сталого розвитку в 1997 році: «Сталий розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умови збереження й поетапного відтворення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей усіх поколінь».

Сталий розвиток – це такий розвиток суспільства, який буде незагрозливим для природного середовища, передбачає таку взаємодію природи, населення і господарства, при якій не відбувається виснаження природних ресурсів та погіршення умов проживання населення сьогодні та в майбутньому.

Появі терміну «sustainable development» та концепції сталого розвитку передувало проведення міжнародних науково-практичних конференцій, в основному під егідою ООН, присвячених окремим аспектам охорони природи та раціонального природокористування.

Світова громадськість зрозуміла, що необхідно шукати оптимальні шляхи виходу із ситуації, що склалась. У 1949 році у Лейк-Саксес і у 1955 році у Римі під егідою ООН пройшли міжнародні науково-технічні конференції з охорони природи, основними підсумками яких було визнання необхідності спрямування зусиль міжнародних організацій в галузі охорони природи.

У 1962 році була прийнята резолюція XII сесії Генеральної Конференції ЮНЕСКО "Економічний розвиток і охорона природних ресурсів, флори і фауни", резолюція XVII сесії Генеральної Асамблеї ООН «Економічний розвиток і охорона природи». У 1968 році на Міжнародній конференції ЮНЕСКО з раціонального використання і охорони ресурсів біосфери була прийнята програма «Людина і біосфера», основною метою якої є ретельне вивчення структури і функціонування біосфери, систематичне спостереження за її змінами, що пов'язані із впливом людини, прогнозування зміни біосфери в майбутньому.

У 1968 році розпочав свою роботу Римський клуб, заснований Ауреліо Печчеї, діяльність якого спрямована на вирішення актуальних проблем людства — політичних, економічних, соціальних, екологічних, технологічних і культурних, на їх аналіз і прогнозування. Члени Римського клубу запропонували оцінювати можливості природи з позицій її стійкості до антропогенних навантажень, а не з погляду потреб розвитку суспільства.

У 1972 р. було опубліковано доповідь Римського клубу "Межі зростання", в якій стверджувалось, що якщо збережуться існуючі у світі тенденції зростання населення, обсягів виробництва, використання ресурсів та забруднення довкілля, то на протязі наступних 100 років буде досягнута фізична межа зростання, після чого наступить різке неконтрольоване зменшення населення та економічний занепад, але є можливість змінити фізичне зростання, перейти до стану економічної, соціальної та екологічної стабільності. Дана доповідь заклала основу сучасної концепції сталого розвитку.

На Стокгольмській конференції ООН з проблем довкілля у 1972 році було закріплено право людей на сприятливі умови життя в оточуючому середовищі, ухвалено декларацію принципів охорони довкілля та план заходів. На конференції було закладено основи комплексного підходу до вирішення екологічних проблем на глобальному рівні, започатковано швидкий розвиток міжнародного права в галузі охорони природи. Стокгольмська декларація проголошує, що «людина є творінням і одночасно творцем свого навколишнього середовища, яке забезпечує її фізичне існування і надає їй можливості для інтелектуального, морального, соціального і духовного розвитку. Збереження і покращення якості навколишнього середовища є важливою проблемою».

У 1972 році Генеральною Асамблеєю ООН було засновано ЮНЕП – Програму ООН з навколишнього середовища, діяльність якої спрямована на охорону окремих природних об'єктів, боротьбу з різними видами шкідливого впливу, раціональне використання природних ресурсів,

створення світової довідкової служби спостереження за станом навколишнього середовища з метою розв'язання проблем, які виникають на рівні держави, розробку міжнародно-правової основи природоохоронної діяльності, узгодження програм щодо навколишнього середовища з планами і завданнями промислового розвитку.

У 1979 році було прийнято Бернську Конвенцію "Про охорону дикої флори, фауни та природних середовищ існування в Європі", яка визначила правила міждержавних зобов'язань з охорони природи.

У доповіді Міжнародного союзу охорони природи і природних ресурсів "Всесвітня стратегія охорони природи" у 1980 році розвиток людства розглядається як процес перетворення біосфери і використання природного і людського капіталу для задоволення потреб людей. Для довготривалості такого розвитку потрібно враховувати не тільки економічні, а й соціальні, екологічні та культурологічні чинники.

У 1982 році підписано Конвенцію ООН з морського права (Хартію морів), у якій визначено вимоги щодо охорони морського середовища під час освоєння ресурсів морського дна поза зонами національної юрисдикції. За цією конвенцією держави, які підписали угоду, мають оберігати морське середовище та захищати його від забруднення.

У 1982 році була прийнята «Всесвітня хартія природи» ООН, в якій закріплено принципи поведінки людей, держав і світового співтовариства, що насамперед стосуються живої природи. В Хартії зазначається, що генетична основа життя на Землі не повинна перебувати під загрозою знищення, біологічні ресурси повинні використовуватись тільки в межах їх природної здатності до відновлення. Проголошується, що люди відповідають за стан природи та негативні зміни, що виникли в результаті їх діяльності.

У 1985 році підписано Віденську конвенцію захисту озонового шару з метою охорони здоров'я людей і навколишнього середовища від несприятливого впливу змін стану озонового шару, яка доповнюється Монреальським протоколом щодо захисту від руйнування озонового шару, затвердженим у 1987 році.

У жовтні 1995 року у Софії пройшла конференція «Навколишнє середовище для Європи», де було прийнято європейську Стратегію збереження біологічного та ландшафтного різноманіття, яка передбачає міжнародну співпрацю у сфері збереження навколишнього середовища. Крім того, тут обговорювались питання фінансування заходів з охорони довкілля, участь громадськості в процесі прийняття рішень з питань збереження навколишнього середовища, захисту біорізноманіття.

У 1991 році Світовим банком з ЮНЕП створена фінансова природоохоронна організація — Глобальний екологічний фонд (GEF), членами якої на 1 січня 1998 р. були 155 держав світу, в тому числі й Україна. Головною метою створеного Фонду є розробка та реалізація фінансового механізму надання країнам, які отримують відповідні гранти, пільгових кредитів для реалізації проектів, що пов'язані із вирішенням глобальних екологічних проблем.

У 1991 році опублікована друга редакція Всесвітньої стратегії охорони природи "Турбота про планету Земля» – стратегія стійкого життя, у якій вказується, що розвиток повинен засновуватись на збереженні живої природи. Стратегія проголошує, що необхідно захищати різноманітність природних систем, від яких залежить існування біологічних видів, в тому числі і людини.

Велике значення для забезпечення збереження природи в глобальному та регіональному масштабі мала Конференція ООН з навколишнього середовища і розвитку, яка відбулась у Ріо-де-Жанейро у 1992 році. Важливим програмним документом, прийнятим на конференції, був «Порядок денний на XXI століття», у якому визначається необхідність розвитку суспільства таким чином, щоб задоволення потреб сучасного покоління не створювало загрозу для безпечного існування наступних поколінь, які мають право на життя у здоровому та екологічно невиснаженому природному середовищі. Тобто, даний документ передбачав сталий розвиток природи та людського суспільства, узгодження протиріч між людиною, природою та господарством.

У 1997 році XIX спеціальною сесією Генеральної Асамблеї ООН в Нью-Йорку проведено огляд стану виконання рішень Конференції ООН з навколишнього середовища та розвитку ("Ріо+5"). Було відзначено, що загальні тенденції розвитку погіршилися порівняно із 1992 роком, реалізація "Порядку денного на XXI ст." відбувається дуже повільними темпами. Сесією було схвалено документ «Програма подальшого виконання Порядку денного на XXI століття», що повинен сприяти впровадженню «Порядку денного на XXI століття», продовжуючи впроваджувати та реалізовувати принципи сталого розвитку на державному рівні.

Під егідою ООН у 2002 році в Йоганнесбурзі відбувся «Саміт Землі» («Ріо+10»), де було підбито підсумки десятилітнього виконання "Порядку денного на XXI століття". Саміт показав, що глобальні тенденції змін, започатковані у Ріо-де-Жанейро, не втілились у життя, навколишнє середовище, як і раніше, залишається нестійким, а заходи із його збереження та відновлення є малоефективними.

Україна, прямуючи до сталого розвитку, змушена вирішувати безліч економічних, соціальних та політичних проблем, яких немає в розвинутих європейських країнах, що значно ускладнює реалізацію концептуальних принципів сталого розвитку на державному рівні.

Основними завданнями на шляху до сталого розвитку для України є забезпечення соціально-економічного зростання без шкоди для навколишнього середовища, раціональне використання природно-ресурсного потенціалу, відновлення антропогенно зміненого середовища, зокрема, приведення рівня розораності до науково обґрунтованих норм, відновлення родючості ґрунтів, вирішення проблем водопостачання та очищення водою, охорона від забруднення повітряного середовища, захист лісів, підвищення якості життя людини, збереження біорізноманіття та ландшафтного різноманіття, розширення мережі природоохоронних територій в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь.

В Україні розроблено документ «Основні напрями державної екологічної політики», в якому визначено мету, завдання охорони довкілля, механізм їх реалізації та основні напрями інтеграції екологічної політики України у світовий екологічний процес.

Оскільки людина перебуває в центрі уваги стійкого екологічно безпечного розвитку, то такий розвиток передбачає забезпечення високої якості життя теперішнього і майбутніх поколінь через розв'язання соціально-економічних проблем, збереження та відновлення стану навколишнього середовища, раціональне використання природних ресурсів.

Розробка стратегії сталого розвитку в природокористуванні на перспективу повинна здійснюватись із врахуванням таких принципів:

- природні ресурси України належать всьому українському народові і становлять матеріальну основу його існування; незалежно від форм власності природні ресурси повинні використовуватись із врахуванням потреб нинішнього і майбутніх поколінь;
- діяльність держави і людини в ній підпорядковується законам природи і обмеженням, які визначаються цими законами;
- господарча діяльність оцінюється з точки зору завданої шкоди природному середовищу і природним ресурсам; одержаний від господарчої діяльності результат не може бути меншим від заподіяної шкоди;
- при розв'язанні економічних проблем пріоритет надається екологічному фактору, а розв'язання екологічних проблем співвідноситься з економічними можливостями суспільства;
- подальше екстенсивне використання природних ресурсів і погіршення стану природного середовища неприпустимі;
- людина має утримуватись від невиправданих ризиків;
- екологічні проблеми розв'язуються якомога ближче до місця їх виникнення (принцип наближення [4]).

Україна приймає участь у міжнародному співробітництві з питань екології, та запровадження сталого розвитку.

Головними завданнями такого співробітництва є:

- участь у розробці політики сталого розвитку на міжнародному рівні, а також співробітництво з міжнародними організаціями;
- формування сучасної екологічної політики;
- обмін інформацією у сфері охорони навколишнього середовища;
- залучення міжнародного фінансування для здійснення природоохоронних заходів;
- забезпечення раціонального використання природних ресурсів;
- охорона біологічного різноманіття;
- охорона транскордонних водотоків та озер;
- захист атмосферного повітря та озонового шару;
- формування відповідної законодавчої бази та нормативно-правового регулювання природокористування.

Висновки. Основними складовими стратегії сталого розвитку є екологічна, економічна та

соціально, однак пріоритетне значення належить екологічній складовій. Оскільки людина перебуває в центрі уваги сталого розвитку, то першочерговими завданнями визначаються забезпечення здорових умов життя і праці нинішнього і прийдешніх поколінь, невиснажливе використання природних ресурсів, охорона природи. В Україні передбачено реалізацію концептуальних положень сталого розвитку на близьку та далеку перспективу, проте більшість їх носить рекомендаційний характер і фактично не виконується, крім того, недостатнім є фінансування природоохоронної діяльності.

Література:

1. Барановський В. А. Екологічна географія і екологічна картографія. – Київ: Фітосоціоцентр, 2001. – 252с.
2. Горленко І. О., Лісовський С. А., Руденко Л. Г. Концепція збалансованого розвитку: принципи і механізми реалізації в Україні / Україна: географічні аспекти сталого розвитку. – Т.1. – Київ: Обрії, 2004. – С. 62-69.
3. Данилишин Б. М., Шостак Л. Б. Устойчивое развитие в системе природно-ресурсных ограничений. – К., 1999. – С. 367.
4. Стійкий екологічно безпечний розвиток і Україна: Навч. посіб./ Ф. В. Вольвач, М. І. Дробноход, В.Г. Дюканов та ін.; За ред. М. І. Дробнохода. – К.: МАУП, 2002. – 104с.

Резюме:

Герасымив З. ПРЕДПОСЫЛКИ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ В ПРИРОДОПОЛЬЗОВАНИИ.

В статье исследованы основные этапы осуществления природоохранной деятельности на международном уровне, рассматриваются предпосылки и основные принципы устойчивого развития в природопользовании, участие Украины в международном сотрудничестве по вопросам экологии и внедрения устойчивого развития

Ключевые слова: окружающая среда, охрана природы, устойчивое развитие, рациональное природопользование.

Summary:

Herasymiv Z. PRE-CONDITIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN USE OF NATURE.

In the article investigational the basic stages of realization of nature protection activity at an international level, examined pre-conditions and basic principles of sustainable development in use of nature, examined the participating of Ukraine in international cooperation on questions ecology and introduction of sustainable development.

Keywords: environment, conservancy, sustainable development, rational use of nature.

Надійшла 07.04.2010р.

УДК 910.4 (091)

Вадим КОКУС

ПРИРОДООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-КРАЄЗНАВЧИХ ТОВАРИСТВ УКРАЇНИ В 20-Х – 30-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті на основі аналізу літературних та архівних джерел розглянуто природоохоронну діяльність провідних вчених найбільших науково-краєзнавчих товариств України: Кабінету вивчення Поділля, Одеського, Тульчинського, Полтавського, Дніпропетровського та Харківського наукових товариств, а також краєзнавчих осередків Західної України. Значну увагу приділено внеску вчених краєзнавчих осередків у створення природних заповідників та заказників, в охорону пам'яток природи, рідкісних видів рослин і тварин. З'ясовано долю репресованих діячів природоохоронного руху в 30-х роках ХХ століття. Розкрито особливості природоохоронного руху в 30-х роках ХХ ст. у зв'язку з сталінськими планами перетворення природи і початком політичних репресій.

Ключові слова: пам'ятки природи, заповідники, природоохоронна діяльність, заповідна справа, заказники, науково-краєзнавчі товариства.

Постановка проблеми. Природоохоронна діяльність в Україні має давні традиції і багату історію, що пов'язано з давнім заселенням та досить значним освоєнням натуральних ландшафтів цієї території. Незважаючи на це, історія її розвитку вивчена дуже слабо. На початку ХХІ століття є лише окремі монографії та статті присвячені цій проблемі. Історію розвитку природоохоронної та заповідної справи в межах України частково розглянули В.Є.Борейко та Я.І.Жупанський, Східного Поділля – А.В. Гудзевич та В.П.Гуменний, Західного Поділля – М.В.Питуляк та М.Р.Питуляк, Полтавщини – Т.П.Гармаш. Значного піднесення природоохоронні дослідження зазнали в 20-х роках ХХ століття завдяки діяльності краєзнавчих товариств та кабінетів з вивчення природи. Історії розвитку природоохоронної справи в цей період не приділено належної уваги в працях географів та екологів.

Аналіз останніх публікацій. Найбільше уваги історії природоохоронної діяльності в Україні приділено в працях В.Є.Борейка “История заповедного дела в Украине” [1] та “История охраны природы в Украине (X век - 1980)” [3]. Цьому ж автору належить цінне видання “Словарь деятелей